

FRIEDRICH WILHELM KÖNIG, Handbuch der chaldischen Inschriften [Մատեան խաղտերէն Արձանագրութիւններու], Graz 1955, 4<sup>o</sup>, VIII + 80 + 105 Tafeln. [Archiv für Orientforschung, herausgegeben von Ernst Weidner. Beiheft 8 (Teil I). Գինն՝ 60 դերմ. մարբ:]

Այն աշխարհամասն, որ նախ քան գՔրիստոս 600ին «Հայոց աշխարհ» (Armenia) կոչուեցաւ, իբր երկու դար (855—620) պատկանած էր ծագումով անձանօթ եւ խաղտալեզու Հարսուութեան մը, որ իր մայրաքաղաքն հաստատած Վան-Տոսպ, կամաց կամաց նուաճած էր շրջակայ մասնը թագաւորութիւններն եւ ընդարձակած իր սահմանները. ուսած Ասորեստանեայց սեպագիրը նշանագիրները՝ կանգնած էր իր երկրին գանազան կողմերը «Սաղտալուր» Յիշատակարաններ, յիշեցուցիչ շինարարական ձեռնարկութիւններու եւ պատերազմական շահատակութիւններու: Է. դարուն, երբ Կիւրոս մար վերջ տուաւ Ասորեստանեայց պետութեան եւ Նաիրիի թագաւորութեան, անհետացան պատմութեան հրապարակէն խաղտալեզու Հարսուութիւնը ազգով, տակով եւ լեզուով: Երկիրը յանձնուեցաւ Հայոց, որ նոր հասած էր Նաիրիի սահմանները:

Հայ աւանդութիւնը դոյզն նշմարներ միայն պահած է երկրին նախաւոր տէրերու մասին. ան գիտէ թէ անոնք Սաղտալք կը կոչուէին, բարբով Սկիւթացի, աշխարհը բնակարան դիւաց, լեզուն «խաղտալուր», այսինքն «կոկորդակիր խղուըրտիւն», նման երբայական եւ ասորի լեզուներու:

Թէեւ չէ պահած հայ աւանդութիւնը «Սաղտեաց» մասին պատմական յուշեր, բայց Հայոց աշխարհը պահպանած է հողի վրայ եւ հողի արգանդը խաղտի թագաւորներու Յուշարձաններն եւ Յիշատակարանները 2500 տարիներէ ի վեր: Հայերը կանգ առած են այդ Յիշատակարաններու առաջ, հիացած գրանիտեայ արձաններու վրայ փորագրուած նորանշան գրութիւններու ի տես, բայց ոչ նշանագիրներու իմաստին թափանցած: Ծառ ուշ, մեզմէ գարուկէս յառաջ ուշադրութիւն դարձուեցաւ անոնց եւրոպացի գիտուններէն: Դար մը պահանջեցին անոնց ընթերցումն եւ առեղծումը: Այժմ միայն հասան դանազան փորձերը կատարեալ առեղծումի:

Յընթաց 150 տարիներու երեւան ելան 130 ստղղ եւ 37 անստղղ խաղտերէն արձանագրութիւններ: Այս 167 սեպագիր արձանագրութիւններու Մատեանն է որ կը բանայ մեր առջեւ F. W. König, բնագիրներով (տախտակ 1—105) լատինատառ տառագար-

ձութեամբ եւ գերմաներէն թարգմանութեամբ (էջ 37—80) եւ մանրամասն նկարագրութեամբ իւրաքանչիւր գիւտին (էջ 1—27) եւ անոնց ըննութիւններուն (էջ 27—36): Ան մատենագրութիւնն է Նախահայ գրականութեան, աղբիւրը Նախահայոց պատմութեան:

Հեղինակը ծանօթ է իբրեւ աշխատակից Ուսումնաթերթիս մեր ընթերցողներուն. ան տիրացած է խաղտերէնի ինչպէս մայրենի լեզուին: Յառաջ կը բերեմ իր գրչէն տեղիքս:

«Այս տեղ հաւաքուած արձանագրութիւնները հասած են մեզի Թ.—Է. նախաքրիստոնէական դարէն. բոլորն ալ մէկ Հարսուութեան յիշատակարաններ են, Հարսուութեան մը, որ յաջողած էր ենթարկել իր միապետական իշխանութեան այլ եւ այլ ցեղերու երկիրները, որոնք կը գտնուէին յետագայ «Հայաստանի» սահմաններու մէջ: Այս Արձանագրութիւնները գրուած են ժայռերու, շինուածաքարերու, սիւներու, մետաղներու, ոսկրներու եւ թրծուած խեցեղէններու վրայ, ասորիստանեան սեպագիրներով եւ լեզուով մը, որուն հնչիւնը բացարձակապէս կը վերաբերի երբեմնի խոսեան լեզուաշխարհին եւ չունի որ եւ է անչութիւն հին եւ նոր յառաջակողմեան Ասիայի որ եւ է լեզուի հետ:

«Այս լեզուն գործածական չէր եղած որ եւ է ժողովուրդի կամ ցեղի քով. այն յատուկ եղած է միայն մէկ Հարսուութեան. եւ որովհետեւ անոր գլխաւոր աստուածն էր Սաղտի, նկատի առնելով այս աստուածի գերազոյն դիրքը, գոր միայն այս Հարսուութեան քով կարող ենք ապացուցանել, կը կոչեմ այս Հարսուութեան պաշտօնական եւ պաշտամունքներու լեզուն խաղտերէն: Կը մերժեմ վերջին ժամանակներուն տարածուած անուանակոչութիւնն «ուրարտական» վասն զի մենք գործ չունինք Ուրարտու (Սրարատ) աշխարհին լեզուի հետ, որ չի ալ նոյնանար այս Հարսուութեան տիրապետութեան սահմաններուն հետ. եւ վասն զի այն ժամանակի Հայաստանի լեզուներէն միայն նոյն ժամանակի տէրերու լեզուն հասած է մեզի: Այս տեղ ներս առած ենք միայն խաղտերէն արձանագրութիւնները» (էջ Գ):

Հատորիս մէջ թարգմանուած են միայն Թ. 1—66 արձանագրութիւնները. շարունակութիւնն եւ բառարանը պիտի տայ Բ. մասը, որ մամուլի տակ է:

Կը յանձնարարեմ գայն ջերմապէս բոլոր անոնց, որոնք կը հետաքրքրուին Նախահայոց պատմութեամբ:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

Herausgeber, Eigentümer und Verleger: Mechitharisten Kongregation in Wien VII, Mechitaristengasse 4  
 Druck der Mechitharisten-Buchdruckerei — Für den Inhalt verantwortlich: P. Mesrop Habozian  
 Alle Wien VII, Mechitaristengasse 4

